

Prof. dr Snežana SOKOVIĆ,
Pravni fakultet u Kragujevcu

Originalni naučni rad
UDK: 343.24
Primljeno: 15. novembra 2014. god.

NOVA REHABILITACIJA: KONCEPTUALNI I PRAKTIČNI OKVIRI¹

Savremeno vraćanje rehabilitacije u središte novih penalnih strategija izgleda neočekivano i kontradiktorno obzirom da su ključne faze u razvoju nove kaznene reakcije na kriminalitet pre svega napuštanje koncepta rehabilitacije sedamdesetih godina, zatim pozivanje na red i pravo osamdesetih i penalni populizma devedesetih godina. Nova legitimnost rehabilitacije otvara mnoga pitanja i traži novo razumevanje ideje rehabilitacije. U radu je prikazan razvoj klasičnog koncepta rehabilitacije, širi socijalni kontekst savremene reafirmacije rehabilitativnog pristupa, kao i osnovne karakteristike „nove rehabilitacije”. Globalni karakter savremenih kretanja u sferi društvene reakcije na kriminalitet, čini relevantnim razmatranje nove rehabilitacije i u domaćim okvirima, kako obzirom na stanje u penitensijarnom sektoru (prenaseljenost, visoka kvota osuđenih, visoka stopa recidiva), tako obzirom i na nove zakone u oblasti izvršenja krivičnih sankcija i velika očekivanja u pogledu novih normativnih rešenja.

Ključne reči: krivične sankcije, nova rehabilitacija, upravljanje rizikom, racionalni utilitarizam, kontrola kriminaliteta.

¹ Rad je nastao u okviru naučno-istraživačkog projekta „Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnova efikasnih mera za njegovo suzbijanje i prevenciju” Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu (ev. broj 179044), koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

1. Uvod

U proteklih nekoliko decenija, od početka osamdesetih godina, pristup problemu kriminaliteta značajno je promenjen na globalnom nivou. Uporedo sa transformacijom socijalne reakcije na kriminalitet, menja se i koncept rehabilitacije, od gotovo potpunog napuštanja sedamdesetih godina, do novog velikog povratka u središte savremenih penalnih strategija.

Najznačajnije karakteristike novog modela društvene reakcije na kriminalitet jesu: konstantno jačanje zahteva za efikasnijom primenom zakona i strožijim kažnjavanjem; politizacija zločina i kazneni populizam; isticanje značaja javne bezbednosti; vraćanje verovanja u opravdanost zatvaranja prestupnika; transformacija kriminoloških stavova o zločinu u shvatanje o kriminalitetu kao normalnoj, rutinskoj, neodvojivoj aktivnosti savremenog društva koju treba kontrolisati, a ne suzbijati; značajna ekspanzija ideja prevencije, bezbednosti i sigurnosti; „povratak žrtve”; jačanje uloge privatnog sektora u kontroli kriminaliteta i održavanju bezbednosti; prihvatanje ideje o „krizi trajnog karaktera”; kao i emocionalno obojena stanja nesigurnosti i stav ogorčenosti i ljutnje u osnovi formalne reakcije na kriminalitet, umesto racionalno shvaćene humanosti.²

U procesu transformacije kaznene reakcije na kriminalitet rana faza je obeležena napuštanjem koncepta rehabilitacije sedamdesetih godina, nakon čega je sledila faza zaoštavanja kaznene politike pozivanjem na red, pravo i odgovornost tokom osamdesetih godina, čime su od devedesetih godina stvoreni uslovi za razvijanje penalnog populizma, kao tekuće faze.³

Savremeno vraćanje rehabilitacije u središte novih penalnih strategija izgleda neočekivano i kontradiktorno, a nova legitimnost rehabilitacije otvara mnoga pitanja i traži novo razumevanje ideje rehabilitacije.

2. Razvoj koncepta rehabilitacije

Ideja rehabilitacije prestupnika, kao svrha i poželjni konačni ishod krivično-pravnog sankcionisanja, u najširem smislu podrazumeva primenu različitih psihosocijalnih programa u cilju osposobljavanja prestupnika da organizuje svoj život u skladu sa društvenim normama i da se kao takav aktivno i produktivno uključi u život zajednice.⁴ Može se posmatrati i instrumentalno i

2 D. Garland, *The Limits of the Sovereign State: Strategies of Crime Control in Contemporary Society*, *British Journal of Criminology*, 1996, Vol. 36, 445-7.

3 J. Loader, *Fall of Platonic Guardians, Liberalism, Criminology and Political Responses to Crime in England and Wales*, *British Journal of Criminology*, 2000, Vol. 46, 561-586.

4 Raynor, P., Robinson, G., *Why Help Offenders? Arguments for Rehabilitation as A Penal Strategy*; *European Journal of Probation*, 2009, Vol. 1, 3-20.

teleološki, i kao sredstvo i kao cilj, i podrazumeva različite forme individualnog i grupnog rada sa osuđenim licima. Kao najčešći kriterijumi merenja efikasnosti rehabilitativnih programa uzimaju se redukcija povrata, institucionalno prilagođavanje, radno prilagođavanje, napredak u edukaciji, redukovana upotreba narkotika i alkohola, promene u ličnim stavovima i vrednosnoj orijentaciji, socijalna adaptiranost.

Istorijski posmatrano, praktična realizacija koncepta rehabilitacije se sukcesivno kretala od penitencijarnog modela zasnovanog na radu, disciplini i moralnoj edukaciji, preko terapijskog koji usvaja koncept „tretmana“, jer delikt vidi isključivo kao rezultat individualne patologije, i socijalno-terapijskog koji koriguje prethodni oprecionalizacijom shvatanja da se sposobnost za življenje u skladu sa zakonima može naučiti i u zatvorskim uslovima kroz specifičan proces humane interakcije.⁵

Nastanak ideje rehabilitacije prvobitno prati shvatanje o tome da je socijalna rehabilitacija isto što i duhovna. Proces izvršenja sankcija retributivnog karaktera, zasnovan na disciplini i moralnoj edukaciji, treba da rezultira „spasenjem“ prestupnika primenom mera koje demonstriraju individualno milosrđe, više nego organizovanu socijalnu reakciju usmerenu u istom pravcu. Vremenom se spiritualna dimenzija rehabilitacije gubi za račun utilitarne. U sekularnim državama zarad dobrobiti čitavog društva osuđenik treba da postane, ne dobra osoba, nego dobar građanin. Umesto spasenja duše osuđenika, insistira se na jačanju karaktera, radnih i drugih sposobnosti i korisnosti osuđenika u smislu poštovanja i podržavanja opštedruštvenih vrednosti. Očekuje se da rehabilitacija redukuje kriminalitet, a i u slučaju da prestupnike ne učini boljim, smatra se da izvesno umanjuje štetne posledice institucionalne izolacije.⁶

Utilitaristički koncept rehabilitacije posebno se razvija u periodu velike „socijalne rekonstrukcije“ društva posle drugog svetskog rata. Javna podrška ideji rehabilitacije nije u toj meri posledica dokazane efikasnosti, koliko je rezultat socijalnih promena, kulturoloških i ideoloških karakteristika ovog vremena, odnosno razumevanja i prihvatanja rezultata rehabilitacije u svetlu ovih promena. U cilju transformacija prestupnika u odgovornog i korisnog člana zajednice, učešće eksperata (psihijatarata i psihologa) u krivičnom postupku treba da pomogne sudu u individualizaciji krivične sankcije i kasnije, u fazi izvršenja izrečene sankcije, u izboru odgovarajućeg tretmana. Utilitarno definisanje rehabilitacije se temelji na pozitivističkom shvatanju da je kriminalitet pre svega

5 E. Rotman, *Beyond Punishment, A Reader on Punishment*, ed. A. Duff & D. Garland, Oxford, 1995, str. 288.

6 Raynor, P., Robinson, G., op. cit.

rezultat individualne patologije, što nalaže rehabilitativni pristup u formi individualnog tretmana. Kazna zatvora je potrebna zato što obezbeđuje uslove za primenu tretmana, a ne toliko zbog svog retributivnog i preventivnog delovanja. U krajnjem ishodu to znači da trajanje kazne zatvora u osnovi zavisi od potreba individualno definisanog tretmana i ne treba da se određuje odlukom suda.

Kritika utalitarne koncepcije rehabilitacije zasniva se na opštoj kritici utalitarnih teorija prava⁷, a posebno otvara pitanje efikasnosti programa rehabilitacije i pitanje previše širokih diskrecionih okvira modela tretmana.

Krucijalni argument u prilog preispitivanja koncepta rehabilitacije u ovom periodu daju istraživanja efikasnosti programa rehabilitacije koja ukazuju na vrlo skromne rezultate. Posebno mesto zauzima poznata sistematska evaluaciona meta-studija programa rehabilitacije aktuelnih u periodu od 1945. do 1967. godine Roberta Martinsona sa zaključnom konstatacijom da rehabilitativni programi, osim veoma malog broja izolovanih izuzetaka, nemaju uticaj na recidivizam.⁸ Sa druge strane, ističe sa da rehabilitacija, zasnovana na ideologiji socijalnog blagostanja, daje legitimitet kaznama neodređenog trajanja, a sudsko odlučivanje o tome ko treba da ide u zatvor i koliko dugo, kroz „medicinski model” rehabilitacije postavlja u široke diskrecione okvire i sa sudskih organa prebacuje i na druge subjekte. Mogućnosti zloupotrebe, nedoslednost i arbitrnost u odlučivanju zahtevaju prelazak sa „modela blagostanja” na „pravosudni model” i stavljanje rehabilitacije u kontekst individualnih prava. Osim toga, model tretman implicira „bolest” i osuđenike kao pasivne subjekte tretmanske intervencije, a polazeći prevshodno od individualne patologije previđa socijalne sredinske faktore prestupništva.

Sedamdesetih godina koncept rehabilitacije gubi podršku kako zbog (istraživanjima dokazane) sumnje u efikasnost rehabilitacionih programa, tako, ili u još većoj meri, i zbog novih socijalno-političkih kretanja. Za konzervativna shvatanja rehabilitacija je neprihvatljiva jer je previše blaga prema prestupnicima, dok liberalnija opcija problem rehabilitacije vidi u nedovoljno definisanim pravnim okvirima i odbacuje ideju rehabilitacije zato što je zasnovana na širokim diskrecionim ovlašćenjima koja diskredituju praksu. Novo shvatanje o prestupnicima kao socijalno i moralno odgovornim osobama za koje je vršenje krivičnih dela u najvećem broju slučajeva stvar racionalnog izbora, a ne patologije koja zahteva tretman, implicira i racionalni odgovor na kriminalitet zasnovan na pravu. Suprotno modelu tretmana, pravni model rehabilitaciju smešta u kontekst kazne ili je definiše kao posebno pravo. Rehabilitacija „kao

7 Harris, J. W., *Legal Philosophes*, London, 1997, str. 40. i dalje.

8 Larry Mays, G., Thomas Winfree, L., *Comtemporary Corrections*, Belmont, 2002, str. 5.

deo kazne” podrazumeva rehabilitacionu intervenciju srazmernu težini krivičnog dela, dok rehabilitacija kao pravo jeste pravo osuđenih lica koje se koristi po slobodnoj dispoziciji.⁹

Zaoštavanje kaznene politike, pozivanje na red i zakon, i sve izraženiji kazneni populizam u narednim decenijama zadržavaju rehabilitaciju u punitivnim okvirima i praktično predstavljaju period gubljenja ideje rehabilitacije.

Savremeno vraćanje rehabilitacije u poziciju ključne definicije novih penalnih strategija¹⁰ izgleda neočekivano i kontradiktorno, otvara mnoga pitanja i traži novo razumevanje ideje rehabilitacije.

Nesumnjivo da je povratku rehabilitacije značajno doprinela metodološki osavremenjena i preciznija evaluacija programa korektivne rehabilitacije. Mnogobrojne studije i meta-analize od početka devedesetih godina opovrgavaju konstataciju o opštoj neefikasnosti. Generalno se može prihvatiti konstatacija da rehabilitativni programi daju određene rezultate zavisno od sadržine i da u tom smislu imaju prednost na punitivnim programima, s tim što izrazito punitivni programi ne samo da ne redukuju kriminalno ponašanje, nego mogu imati i kriminogeni efekat.¹¹ Međutim, mehanizam reafirmacije koncepta rehabilitacije, kao ni karakteristike nove rehabilitacije, ne mogu se jasno uočiti bez razumevanja savremenih globalnih socio-ekonomskih i kulturoloških kretanja i uočavanja njihovog uticaja na sistem kontrole kriminaliteta. Tek interpretacija empirijskih istraživanja u kontekstu širih društvenih procesa stvara uslove za relegitimaciju rehabilitacije.

3. Konceptualno-teorijska i praktična podloga za novi legitimitet rehabilitacije

Na promene u shvatanju i prihvatanju ideje rehabilitacije, koliko i empirijska istraživanja, ili još i više, uticala su i aktelna socijalna i kulturološka kretanja. Konstantna prednost tržišne ekonomije nad socijalnom politikom u višedecenijskom periodu stvara društvo rizika i stanje konstantne nesigurnosti. Kriminalitet postaje normalna pojava, rizik na koji se računa i u svakodnevnom životu. Dok su ranije države nastojale da svojim građanima garantuju sigurnost, u savremenim uslovima mere državne politike usmerene su na kontrolu

9 Larry Mays, G., Thomas Winfree, L., op. cit., str. 50, 51.

10 Transforming Rehabilitation: A Strategy for Reform; Ministry of Justice, May, 2013; Robinson, G., Late-Modern Rehabilitation: The Evolution of a Penal Strategy, Punishment and Society, 2008, Vol. 10/4, 429-445; Lewis, S., Rehabilitation: Headline or Footnote in New Penal Strategy? Probation Journal, 2005, Vol. 52, 119-135.

11 Cavadino, M., Dignan, J., Mair, G., The Penal System, An Introduction, 2013, London, str. 39.

nesigurnosti i rizika.¹² Socijalna reakcija na kriminalitet temelji se na merama i tehnikama koje se relativno jednostavno uvode i primenjuju, a deluju kao sredstvo za smirivanje građana i stvaraju utisak da se preduzima odlučna akcija protiv kriminala. Mada se ove mere ne bave suštinskim uzrocima kriminala (siromaštvo, nejednakosti, nezaposlenost), ne mogu im se poreći određeni rezultati, iako je njihov uspeh kratkoročan, usmeren samo na pojedine segmente stanovništva i kao takav vrlo često dovodi do izmeštanja prestupništva na druga područja.

Kao posledica socioekonomskih promena globalnog karaktera u kontekstu kulture kontrole¹³, savremeni strateški pristup kontroli kriminaliteta se u praksi najčešće ispoljava kroz realizovanje mera situacione prevencije, primenu strategije uklanjanje rizika i strategije upravljanja rizikom.¹⁴ Specijalna prevencija ne utiče na kriminalne sklonosti i motive učinioca, nego ih uzima kao realno date. Usmerena je na „kriminalnu situaciju” i nastoji da otkloni, neutrališe ili zameni činioce koji doprinose ostvarenju odluke da se izvrši krivično delo, ili bar da onemogući njihovo skupno delovanje, koje kao takvo motivisanom prestupniku značajno olakšava vršenje budućih krivičnih dela.¹⁵ Strategija uklanjanja rizika podrazumeva primenu kazne zatvora, kontrolu prestupnika putem elektronskog nadzora, primenu medikamentoznih terapija radi kontrole ponašanja i druge slične mere, koje zapravo predstavljaju krajnju konsekvencu stava da prestupnici treba dobiju šta su zaslužili zbog činjenice da su počinili krivično delo, bez osvrta na druge faktore individualne kriminalne etiologije. Postupanje sa osuđenici-ma podrazumeva strogost i disciplinu. Strategija upravljanja rizikom i redukovanja rizika u osnovi predstavlja poseban vid preventivnog delovanja sa ciljem da se građani učine u većoj meri odgovornim za sopstvenu sigurnost i sopstvenu imovinu. Nadziranje kretanja koje često značajno narušava privatnost i primena različitih programa u cilju razvijanja obrazaca ponašanja prihvatljivog sa stanovišta bezbednosti treba da smanje rizik viktimizacije. Kontrola ponašanja ne uključuje procenu moralno-etičkog aspekta, dozvoljeno je svako ponašanje ukoliko odgovara standardima bezbednosti.

Savremenu kaznenu politiku globalno karakteriše kazneni populizam i bipolarnost, posledice su negativne i globalne. Veliko povećanje kvote osuđenih na kaznu zatvora, kao najznačajnija konsekvencija nove populističke i krajnje punitivne prakse kontrole kriminaliteta ne može se objasniti samo rastom kriminaliteta. Mada bipolarnost podrazumeva povećana strogost u kažnjavanju tešk-

12 Gidens, E., Sociologija, Ekonomski fakultet Beograd, 2007, str. 231..

13 Garland, D., Criminology, Social Theory and the Challenge of our Times, British Journal of Criminology, 2000, Vol. 40, 189-204.

14 Williams, S., Textbook on Criminology, Oxford, 2008, str. 592-595.

15 Laub, S. P., Crime prevention, Approaches, Practices and Evaluations, 2004, str. 39. i dalje.

ih i najopasnijih oblika kriminaliteta uz istovremenu širu primena alternativnih, neinstitucionalnih mera za počinioce lakših krivična dela, dugoročno ne redukuje povrat, niti rasterećuje zatvorske kapacitete. Praksa pokazuje da se alternativne mere i programi najčešće koriste kao zamena za druge mere, ili se ostvaruju u generalno preovlađujućem retributivno-punitivnom konceptu¹⁶, dok primenu neinstitucionalnih mera prati i tzv. „efekat širenja mreže”¹⁷, odnosno pojava da alternativne sankcije i mere uvode više građana pod neki oblik socijalne kontrole, nego što je to slučaj bez primene alternativnih programa. Materijalizaciju kulture kontrole dopunjuje se i tzv. fenomen produžene formalne kontrole. Zbog stvarne ili umišljene opasnosti, nadgledanje gotovo svih javnih zatvorenih prostora i mnogih otvorenih prostora danas je uobičajeno,¹⁸ a vremenom ovaj vid kontrole postaje poseban sistem, industrijski kompleks, koji se održava opstajanjem i pojačavanjem te iste nesigurnosti koju treba da umanjiti. Primenom novih tehničkih dostignuća u cilju ublažavanja posledica stanja opšte nesigurnosti, sistem formalne socijalne kontrole širi se i na druga antisocijalna ponašanja koja nisu krivičnoopravno sankcionisana.¹⁹

U penološkoj sferi kontrole kriminaliteta, kao posledica međusobnog uticaja prava i ekonomije, nastaje nova penologija²⁰. Nova penologija podrazumeva finansijske i kvantitativne efekte kao primarne, odnosno održavanje sistema kontrole rizičnih grupa prestupnika uz minimalne troškove, a njen zadatak jeste da upravlja prestupništvom, a ne da rehabilituje prestupnike, da „normalizuje” kriminalitet, a ne da ga eliminiše.²¹

Sušтина pristupa nove penologije jeste u primeni metoda procene rizika u pogledu budućeg ponašanja učinioča krivičnog dela i shodno tome njegovo uključivanje u određeni program postupanja. Popularnost novih penoloških programa se temelji na činjenici da se njihovi ciljevi lakše mogu evaluirati i prezentovati, kao i u činjenici da praktičarima ukazuje na jasne i realne pravce za ostvarivanje ciljeva postavljenih zvaničnom kriminalnom politikom u okvirima raspoloživih resursa, što se u celini uklapa i u generalno populistički pristup kontroli kriminaliteta.

16 Worrall A., *Punishment in The Community*, London, 1997, str. 98, 99.

17 Larry Mays, G., Thomas Winfree, L., op. cit., str. 249.

18 Farrell, J., Hayward, K., Young Y., *Cultural Criminology*, London, 2008, str. 96, 98.

19 Pratt: J., *Penal Populism*. Routledge, London&New York, 2007, str. 118.

20 Freeley, M., Simons, J., *The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and Its Implications*, *Criminology*, 1992, Vol. 30, 449-472.

21 J. F. Cauchie, G. Chantraine /2005/, *Use of Risk in the Government of Crime, New Prudentialism and New Penology*; *Champ penal/penal field*, *Nouvelle revue internationale de criminologie*, Vol. II.

4. „Nova” rehabilitacija: karakteristike

Imajući u vidu karakteristike savremene društvene reakcije na kriminalitet i kontekst nove penologije, izvesno je da povratak rehabilitacije u središte savremenih penalnih strategija podrazumeva novi legitimitet i značajnu transformaciju. Najizrazitije karakteristike savremenog koncepta rehabilitacije jesu racionalni utilitarizam kao konceptualno-teorijski osnov, upravljanje rizikom kao suština, naglašena ekspresivna funkcija u odnosu na instrumentalnu, kao i nove organizacione forme.²²

Savremena rehabilitacija se zasniva na racionalnom pristupu, odnosno shvatanju da specijalna prevencija u osnovi predstavlja bihejvioralni odgovor na iskustvo kažnjavanja, odnosno promenu u ponašanju koja nastaje kao rezultat primene programa koji predstavlja sadržinu izrečene sankcije, pa je izdvajanje efektivnih korektivnih programa od esencijalne važnosti za reafirmaciju rehabilitacije. Nova rehabilitacija svoj legitimitet zasniva na korektivnim programima, uglavnom kognitivno-bihejvioralnog karaktera, za koje postoje empirijski dokazi da redukuju povrat.²³ Kao takva, ona je korisna za društvo u celini, pri čemu je procena utilitarnih efekata racionalna, a ne idealistička. Rehabilitativni programi su korisni jer smanjuju povrat, čine građane i društvo sigurnijim i produktivnijim. Utilitarni ciljevi nove rehabilitacije nisu usmereni na počiniocima krivičnih dela, nego na zajednicu i potencijalne žrtve. Nije primaran cilj rehabilitacije „spasavanje prestupnika” niti njegovo preobraćanje u dobru osobu ili dobrog građanina (kako ne bi vršio krivična dela), nego „spasavanje” zajednice i potencijalnih žrtava. Rehabilitaciju opravdavaju rezultati putem kojih se podiže stepen sigurnosti u društvu i smanjuje rizik novog vršenja krivičnih dela.

Osnovu savremenih rehabilitacionih programa čini princip rizika i upravljanje rizikom. Naime, savremena formalna socijalna reakcija i svi njeni segmenti nisu zasnovani na stavu da se problem kriminaliteta može eliminisati ili staviti pod punu kontrolu, nego na shvatanju da je kriminalitet normalna pojava, rizik na koji se računa i u svakodnevnom životu. Očekuje se da svaki građanin tome prilagodi svoje ponašanje i tako da u najvećoj meri izbegne rizik kriminalne viktimizacije, a država kriminalitet ne suzbija i ne sprečava, nego kontroliše. Društvena reakcija na kriminalitet ima formu „novog društvenog

22 Robinson, G., Late-modern rehabilitation: The evolution of a penal strategy, *Punishment&Society*, 2008, Vol. 10, 429-445.

23 Wormith, S., Althouse, R., Simpson, M., Reitzel, L., Fagan, T., Morgan, R., The Rehabilitation and reintegration of Offenders, The Current Landscape and Some Future Directions for Correctional Psychology; *Criminal Justice and Behavior*, 2007, Vol. 34, 879-893.

menadžmenta” čiji je osnovni cilj smanjivanje rizika kriminalnog ponašanja.²⁴ Predmet interesovanja društvenog menadžmenta nije pojedinac nego grupe prestupnika, tipovi i obim kriminalnog ponašanja. Tretman prestupnika ustupa mesto menadžmentu prestupničke populacije. Tu svoje mesto nalazi i nova rehabilitacija, periferno zainteresovana za dijagnozu i tretman individualnog počinioca krivičnog dela, a primarno usmerena na identifikaciju, klasifikaciju i upravljanje prestupničkim grupama razvrstanim prema stepenu rizika njihovog ponašanja u odnosu na normirani poredak.

Savremene rehabilitativne intervencije zasnovane su na principu rizika, principu kriminogenih potreba prestupnika, principu responsivnosti, odnosno, usaglašavanja karakteristika tretmana sa karakteristikama prestupnika.²⁵ Princip rizika jeste od ključne važnosti jer izdvaja prestupnike koji treba da budu podvrgnuti programu, dok princip kriminogenih potreba ukazuje na okolnosti na koje treba da bude usmerena intervencija, a procena responsivnosti treba da opredeli način postizanja punih efekata tretmana. Osim toga, i intenzitet postupanja se zasniva na proceni rizika prestupnika.²⁶ Za razliku od prestupnika niskog rizika, viskorizičnim prestupnicima potreban je intenzivan program, mada je najčešće reč o prestupnicima koje je teško menjati. Posebno je značajno da nivo i sadržina programa odgovara stepenu rizika u kategoriji prestupnika srednjeg rizika kao najbrojnijoj, obzirom da programi korisni za određene kategorije prestupnika mogu biti kontraproduktivni za druge. Ovakav pristup odgovara ciljevima nove penologije, jer nova penološka praksa nastoji da upravlja prestupništvom, a ne da rehabilituje prestupnike, teži da „normalizuje” kriminalitet, a ne da ga eliminiše.

Nova rehabilitacija nije instrumentalnog karaktera, ne podrazumeva popravljavanje prestupnika kao svoj cilj. Ona je pretežno ekspresivnog karaktera u smislu demonstracije racionalnog pristupa krivičnom delu i prestupniku, usmerena je na održavanje integriteta sistema socijalne kontrole, i ne uključuje i dodatne eksterne društvene ciljeve kao što je eliminisanje kriminaliteta i reintegrisanje prestupnika.

U organizacionom smislu, kako se nova rehabilitacija u značajnom delu zasniva na verovanju u tržišne mehanizme i opravdanost privatizacije javnog

24 G. Robinson, G., Risk Mangment and Rehabilitation in the Probation Service: Collision and Collusion; *The Howard Journal*, 1999, Vol. 38, No. 4, str. 421.

25 Cullen, F. T., Taking rehabilitation seriously: Creativity, science, and the challenge of offender change, *Punishment&Society*, 2012, Vol. 14, 94-114.

26 Geiger, L. Hossler, D., Which Risk Factors are Really Predictive? *Criminal Justice&Behavior*, 2014, Vol. 41, 613-634.

sektora, tako su privatizacija i koncept „plaćanja prema rezultatima” bitne organizaciono-finansijske karakteristike novog koncepta rehabilitacije.²⁷

5. Zaključak

Savremeno vraćanje rehabilitacije u središte novih penalnih strategija izgleda neočekivano i kontradiktorno obzirom da su ključne faze u razvoju nove kaznene reakcije na kriminalitet pre svega napuštanje koncepta rehabilitacije sedamdesetih godina, zatim pozivanje na red i pravo osamdesetih i penalni populizma devedesetih godina. Nova legitimnost rehabilitacije otvara mnoga pitanja i traži novo razumevanje ideje rehabilitacije. Mehanizam reafirmacije koncepta rehabilitacije, kao ni karakteristike nove rehabilitacije, ne mogu se jasno uočiti bez razumevanja savremenih globalnih socio-ekonomskih i kulturoloških kretanja i uočavanja njihovog uticaja na sistem kontrole kriminaliteta.

Izvesno je da nova rehabilitacija predstavlja značajno promenjen koncept klasične rehabilitacije. Upadljiva rezonantnost sa izrazito punitivnim kontekstom savremene socijalne reakcije na kriminalitet ne znači da nova rehabilitacija nužno deli sudbinu savremenog kaznenog populizma. Opstanak rehabilitacije, kao i promene osnovnog koncepta, konstantno su zavisile od javne podrške i od efikasnosti konkretnih rehabilitativnih programa. Opadanje podrške kaznenom populizmu moglo bi da povuče za sobom i gubljenje uticaja nove penologije, mada bi korektivni programi dokazano efikasni i u pogledu rezultata i u pogledu organizaciono-finansijskih okvira i u takvoj i tada mogli da budu podloga za novi legitimitet i novu transformaciju.

Globalni karakter savremenih kretanja u sferi društvene reakcije na kriminalitet, čini veoma relevantnim razmatranje nove rehabilitacije i u domaćim okvirima, kako obzirom na stanje u penitensijarnom sektoru (prenaseljenost, visoka kvota osuđenih, visoka stopa recidiva), tako obzirom i na nove zakone u oblasti izvršenja krivičnih sankcija i velika očekivanja u pogledu novih normativnih rešenja.

27 Cavadino, M., Dignan, J., Mair, G., *The Penal System, An Introduction*, 2013, London, str. 41; Franko Aas, K., *Globalization & Crime*, London, 2013, str. 156, 157.

Prof. dr Snezana Sokovic, Ph.D.
Full Professor Faculty of Law, University of Kragujevac

NEW REHABILITATION: CONCEPTUAL AND PRACTICAL FRAMEWORKS

Contemporary return of rehabilitation in the center of new penal strategies seems unexpected and contradictory considering that the key phases in the development of new punitive reaction to criminality are primarily the abandonment of the rehabilitation concept of the seventies, then referring to order and law of the eighties and penal populism of the nineties. New legitimacy of the rehabilitation raises many questions and requests new understanding of the idea of rehabilitation. This paper presents the development of the classic rehabilitation concept, the wider social context of contemporary reaffirmation of rehabilitative approach, as well as the basic features of „new rehabilitation“. The global character of modern developments in the field of social reaction to criminality, makes consideration of new rehabilitation in domestic frames relevant, both with respect to the condition in penitentiary sector (overcrowding, high route of convicted persons, high rate of recidivism), and with respect to new laws in the area of enforcement of criminal sanction and high expectations in terms of new normative solutions.

Key words: *criminal sanctions, new rehabilitation, risk management, rational utilitarianism, crime control.*